

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію ЛУБІНЦЯ Дмитра Валерійовича

«Лобізм у політичній системі: закордонний досвід для України»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 052 Політологія

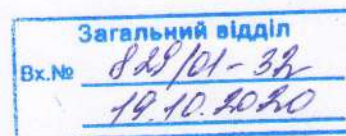
Однією із ключових складових систем представництва інтересів є лобізм, який розглядається, з одного боку, як загально визнаний засіб формального і неформального впливу груп інтересів на владні структури з метою ухвалення рішень, у яких вони мають значну зацікавленість; а з іншого – як цілеспрямований вплив політичних і соціальних сил на органи влади з метою задоволення своїх інтересів. Отже, лобізм виступає основним механізмом функціонального представництва інтересів, впливу на органи влади. Саме таке представництво, з огляду на тенденцію на тенденцію до технологізації сучасної політики, є найбільш ефективним способом представництва інтересів.

Те, що зараз відбувається у сфері соціально-політичних технологій, без перебільшення можна назвати технологічною революцією, яка викликана до життя сукупністю чинників, що постійно набирають силу і все більше охоплюють світовий політичний простір. Серед чинників технологізації політики варто визначити такі:

- соціально-політичні інновації із спорадичних, дискретних і поодиноких характеристик сучасного суспільства стають постійним, тотальним і незворотнім явищем;

- на фоні зростання значимості особистості, утвердженню плюралізму думок, терпимості до чужої позиції, руйнування жорстких та усталених догматичних соціально-діяльнісних систем на зміну доби детермінованості технології та її монізму приходить епоха технологічної свободи і плюралізму;

- спостерігається динамічний процес переходу сучасних суспільств в інформа-

ційну, більш високу фазу розвитку, що обумовлює те, що інформація, її потоки, інститути і віртуальна реальність все глибше проникають у всі сфери суспільства, які не тільки визначають його сутність, але і стають життєво необхідним ресурсом його подальшого розвитку;

- виникають реальні перепони для розвитку людської цивілізації вшир, тому доводиться стримувати пізнавально-практичну експансію і спрямовувати основні зусилля на поглиблення соціального пізнання і більш ефективно перетворення обмеженого соціального простору, здійснюється зміщення акцентів у політичній діяльності, переводячи їх з мікропроцесів на мікропроцеси;

- посилюються процеси соціально-політичної інтеграції та дифузії цивілізацій, суспільних і культурних систем, що дає можливість забезпечити взаємодію раціонального та ірраціонального, знання й оцінювання, оцінювання і практики, практики і знання. Помітними темпами відбуваються мутації і запозичення технологічних систем, розширюються можливості застосування політичних технологій.

Таким чином, у розвитку соціально-політичних технологій намічається своєрідний «прорив», який дедалі буде нарощуватися. Технологізація політики та інших сфер суспільного життя починає перетворюватися в одну з провідних тенденцій світового суспільного розвитку.

Серед соціально-політичних технологій особливе місце посідають технології лобіювання як особлива система і практика організації окремих груп суспільства шляхом цілеспрямованого впливу на органи законодавчої та виконавчої влади. На Заході, в розвинених демократичних країнах лобізм є цивілізованим механізмом узгодження корпоративних інтересів суспільних груп з пріоритетами державної політики і тому він принципово відрізняється від таких негативних і відверто злочинних явищ, як корупція, хабарництво, шантаж, протекціонізм тощо.

З огляду на вищезазначене, тема дисертаційної роботи Дмитра Валерійовича Лубінця «Лобізм у політичній системі: закордонний досвід для України» є надзвичайно актуальною й цікавою.

Дисертанту на основі проробки значної кількості джерел як вітчизняних, так і зарубіжних авторів (263 позиції), власних ідей за допомогою розробленої комплекс-

ної методології, що поєднує діалектичний, системний (включаючи функціональну і структурну його версії), порівняльний, інституційний методи, а також метод кейс-стаді, термінологічного і статистичного аналізу, контент-аналіз тощо, повною мірою вдалося здійснити теоретичне обґрунтування застосування закордонного досвіду функціонування лобізму в процесі його інституціоналізації в Україні.

Структура роботи добре пророблена, логічно несуперечлива, відбиває сюжетну лінію проведеного дослідження.

Реалізуючи свій авторський задум, дисертант, зокрема, класифікував та порівняв сучасні моделі правової регламентації лобізму; визначив сутність американської моделі регулювання лобізму, її основні риси на основі дослідження тенденцій становлення та функціонування лобізму в країнах Північної Америки; виокремив особливості функціонування інституту лобізму в країнах Європи, як в окремих державах, так і на наднаціональному рівні в рамках Європейського Союзу; простежив динаміку розвитку законодавчих ініціатив з регулювання лобізму в Україні та виявив особливості українського лобізму.

Аналізуючи ступінь наукової розробленості лобістської проблематики, Д.В. Лубінець дійшов висновку, що «лобізм є невід'ємною частиною демократичної системи, яка надає громадянам, соціальним групам можливість артикулювати свої інтереси в органах державної влади. Лобізм є повноправним політичним інститутом, який стосується прийняття рішень, що безпосередньо впливають на розробку державної політики» (с. 19-20). Дисертант наголошує, що «лобізм є соціальним інститутом, який являє собою особливий вид спеціальної практики в сфері узгодження та реалізації інтересів держави, окремих соціальних груп, приватних громадян. Це феномен сучасної політичної та економічної реальності, важливий суспільно-політичний інститут демократичних політичних систем» (с. 21). При цьому, в силу наявності в явищі, що аналізується, неминучих «тіньових» аспектів даної практики, лобізм у суспільній свідомості нерідко набуває негативного значення, ототожнюється з протекціонізмом, корупцією. Така ситуація є типовою для посткомуністичних країн (в т.ч. і для України), де в більшості випадків на рівні стереотипів лобізм є складовою частиною корупційних процесів (с. 39).

Аналізуючи численні підходи щодо дослідження лобізму, Д.В. Лубінець доходить висновку, що основними із них є правовий і політологічний. Якщо перший зосереджує увагу на законодавчому регулюванні лобізму та лобістської діяльності, то другий – на комунікативному аспекті цього явища, коли лобізм розглядається як специфічна форма комунікації з суспільством. У цьому контексті лобізм визначається як комунікативний процес, в основі якого лежить не стільки вплив, скільки взаємодія між численними акторами. Тому лобізм витлумачується дисертантом в таких категоріях комунікативного менеджменту, як GR (government relations – зв'язки із органами влади), PR (public relations – зв'язки із громадськістю) та GPR – (government public relations – громадські зв'язки із органами влади). На думку Д.В. Лубінця, незважаючи на змістовну близькість понять лобізму і зв'язків із органами влади, їх неможна ототожнювати, оскільки GR, PR та GPR є сферою публічного менеджменту, а лобізм – це суспільно-політичний інститут. Крім того, розрізнення між цими поняттями відбувається і за режимом прояву впливу на владні органи – прямий лобізм здійснюється професіоналами – лобістами та GR-фахівцями, а непрямий лобізм спрямований на організацію різного роду акцій у вигляді широкомасштабних кампаній у ЗМІ, збору підписів, надсилання листів на підтримку або проти конкретних рішень – здійснюється фахівцями з PR і GPR.

Особливу увагу Д.В. Лубінець приділяє аналізу закордонного досвіду функціонування лобізму, виокремивши дві провідні моделі його регламентації – американську (англосаксонську, класичну) та континентальну (європейську). Відповідно, американська модель передбачає наявність окремого закону про лобізм, що встановлює процедуру реєстрації та звітності лобістів. Закони про лобіювання в країнах з американською моделлю регулюють діяльність лобістів, вимагають обов'язкову реєстрацію лобі-груп, звіти про зарплатню, поточні витрати, про джерела фінансування визначають легальні рамки лобізму в державі. Лобістам надаються відносно вільні і рівні умови щодо взаємодії з органами державної влади. Континентальна модель не висуває жорстких вимог до лобістів, натомість правова база цих держав встановлює законодавчі обмеження здебільшого для чиновників у відносинах з представниками громадськості, а також ухвалює окремі кодекси поведінки для них. Ця модель

передбачає заснування спеціальних консультативних інститутів, беручи участь у яких представники різних груп інтересів отримують можливість впливати на процес ухвалення політичних рішень. Разом з тим, дисертант відзначає, що, «незважаючи на фундаментальні відмінності, існує тенденція до зближення між американською та європейською моделями правового регулювання лобізму» (с. 135). На думку Д.В. Лубінця, спільними рисами обох моделей лобізму є такі: значний суспільний контроль за лобіюванням та прозорістю політичного процесу з боку громадянського суспільства; лобіювання інтересів відбувається у всіх галузях економіки; лобіювання є професійною діяльністю, яка вирізняється високим ступенем самоорганізації та саморегуляції – створені загальнонаціональні асоціації професійних лобістів встановлюють власні правила професійної етичної поведінки для своїх членів (див.: с. 135-136).

У дисертації зроблена спроба охарактеризувати етапи розвитку законодавчих ініціатив з регулювання лобізму в Україні, становлення терміносистеми лобістської діяльності у проектах відповідних законів. Зокрема, спільними рисами численних законодавчих ініціатив з регулювання лобізму в Україні, на думку Д.В. Лубінця, є прагнення вивести ринок лобістських послуг з тіні шляхом запровадження реєстрації суб'єктів лобізму, звітності та оподаткування; зменшити корупційну складову лобістської діяльності; врегулювати лобістську діяльність стосовно українського парламенту (тобто рівень органів місцевого самоуправління практично не підпадав в поле зору законодавчих ініціатив).

Також значну увагу дисертант зосередив на дослідженні особливостей українського лобізму, розглянувши його прояви та моделі, типи і форми лобі-діяльності. На думку Д.В. Лубінця, український лобізм більшою мірою тяжіє до континентальної (європейської) моделі, він відповідає більшості критеріїв корпоративістського підходу з фактичною монополією на представництво інтересів з боку олігархічних груп і державних структур (як внутрішніх лобістів), а відсутність прозорості і правового врегулювання лобістської діяльності в Україні, наявність у ній корупційної складової зумовлює визначення українського лобізму як «тіньового» або «нецивілізованого». Разом з тим дисертант робить доволі оптимістичні прогнози щодо утвер-

дження цивілізованого лобізму в Україні, стверджуючи: «Демократичні перетворення останніх років, і, перш за все, зростання громадянської свідомості суспільства відкрили певне “вікно можливостей” для більшого поширення публічних методів лобізму, залучення до нього як прозорих посередників-професіоналів у вигляді консалтингових та GR фірм так і широкі кола громадянського суспільства. Набуття вітчизняним лобізмом прозорих, демократичних і правових форм залежить від успішного розвитку трьох взаємопов’язаних процесів: прийняття і реалізації антикорупційного законодавства, подальшого зростання громадського активізму та законодавчого унормування лобі-діяльності» (с. 179-180).

У цілому дисертанту вдалося реалізувати поставлені дослідницькі завдання, концептуально обґрунтувати власну позицію, зробити нетривіальні висновки.

Проте дисертація Д.В. Лубінця не позбавлена певних недоліків, які сформулюємо як **зауваження**, на які необхідно дати відповіді:

1. Список використаних джерел складається з 263 поз. (в т.ч. 70 – іншомовні), що для такого роду робіт цілком достатньо. Проте, на нашу думку, зважаючи на тему дисертації, доцільно було б використати більший масив іншомовних джерел і залучити вітчизняних авторів, які досліджують проблеми лобізму за кордоном і в Україні – наприклад, Олександра Дягілева (див.: Дягілев О. В. Конституційно-правовий інститут лобізму: вітчизняний та зарубіжний досвід. Харків: Майдан, 2011. 251 с.); Оксану Войнич, яка тривалий час займається дослідження лобізму в ЄС (див.: Войнич О.М. Діяльність лобі-груп в рамках Європейського Союзу. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2008. С. 129-134; Войнич О. Комунікації інститутів ЄС з лобі-групами і громадянським суспільством. Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2017. № 17. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3334); Володимира Головка (див., наприклад: Головка В. Становлення лобізму в Україні: проблеми законодавчого регулювання. Гуманітарний журнал. 2012. № 4. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn003/article/view/4939>); Євгена Малявіна (див., наприклад: Малявін Є.В. Лоббїзм у політичній системі суспільства: плюси та мінуси. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 143. С. 46-49); Ігоря Черінька (див., наприклад: Черінько І. Розвиток лобізму в Україні як перспективний шлях мо-

дернізації громадянського суспільства та розвитку неурядових організацій. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України. 2011. Вип. 4 (54). С. 375-385); Тихона Ярового (див.: Яровой Т.С. Становлення законодавчого регулювання лобізму в США як приклад для України. Аспекти публічного управління. 2019. Т. 7, № 1-2. С. 53-60) та багато інших.

2. Цілком виправданим є звернення дисертанта до досвіду врегулювання лобізму в США, яка є першою країною, яка визначила лобізм на законодавчому рівні. Проведений комплексний аналіз лобістської діяльності в США дозволив встановити основні риси лобізму в цій державі, його обсяги, структурні характеристики, основні сфери представництва інтересів, провідні методи та технології здійснення впливу на посадовців. Автор правильно вказує, що правовою основою лобізму в США виступає Перша поправка до Конституції (1789 р.), що закріплює право народу «звертатися до Уряду з петиціями», вперше слово «лобі» було зафіксовано в протоколах Конгресу США у 1808 році, а першим окремим законом, що безпосередньо регулював певні напрями лобістської діяльності, був Закон «Про реєстрацію іноземних агентів» 1938 року (с. 78). На нашу думку, з огляду на важливість саме цього кейсу для висвітлення проблеми дослідження, доцільно було б приділити увагу деяким іншим нормативно-правовим документам США, аналіз яких дав би можливість більш глибоко розкрити те, що саме спонукало американських законодавців звернутися до унормування лобістської діяльності. Йдеться про спеціальну резолюцію Палати Представників Конгресу США, яка була ухвалена в 1876 році і вимагала реєстрації у клерка палати лобістів – радників або агентів осіб і корпорацій, які представляли їх інтереси при розгляді того чи іншого акту в тому чи іншому комітеті. Важливу роль у регулюванні лобістської діяльності також відіграв ухвалений у 1935 році Закон «Про холдингові компанії», який зобов'язував подавати заяви до Комісії з цінних паперів і бірж усіх, хто хотів впливати на законодавчі органи США, Федеральну енергетичну компанію або на Комісію з цінних паперів і бірж в інтересах холдингових компаній. Принципово важливим для розкриття сутності американської моделі лобізму є Закон «Про розкриття лобістської діяльності», який набув чинності 1 січня 1996 року. Цим актом встановлюється, що лобістом можна вважати колишнього чи

теперішнього політика, який витрачає більше 20% свого робочого часу на просування інтересів тієї чи іншої групи тиску (хоча цей закон і згадується в дисертації на с. 85-86 у зв'язку із специфікою лобізму у судовій гілці влади). Цей перелік нормативних актів, звісно, є неповним і його можна продовжувати далі, але, вважаємо, що згадувані документи є принципово важливими для висвітлення теми дослідження.

3. Зрозуміло, законодавче регулювання лобістської діяльності є важливим, але не єдиним джерелом аналізу зарубіжного досвіду політичної практики лобізму. На нашу думку, розкриваючи етичні засади лобізму (див., наприклад, с. 86-87, 92-93, 127 та ін.), дисертант визначає значну роль у регулюванні лобізму Кодексу етики лобіювання, ухваленого Американською лігою лобістів (яка з 2013 р. перейменована на Асоціацію спеціалістів з GR), Кодексу поведінки лобістів, ухваленого Канадською лігою лобістів та професіоналів у сфері адвокати, Кодексу етичної поведінки, ухваленого Асоціацією професійних лобістів в Польщі та ін. Але чомусь при розкритті цього питання поза увагою Д.В. Лубінця залишилися «Вудстокські принципи» – ці сім моральних приписів стали основою Кодексу етики лобіювання. Розробником цього збірника є Вудстокський теологічний центр, створений при Джорджтаунському університеті, співробітники якого в 1990 році підготували книгу «Етика лобізму: організовані інтереси, політична влада і суспільне благо», де були описані моделі належної поведінки лобістів в типових ситуаціях. Значимість цього документу важко переоцінити, оскільки «Вудстокські принципи» слугують орієнтиром для створення етичних кодексів для багатьох країн світу, в т.ч. і для України. На нашу думку, доцільно було б більше уваги в роботі приділити аналізу етичних принципів лобізму та дотичних до нього сфер діяльності.

4. Слушною є думка дисертанта про нетотожність понять лобізму та лобіювання. Зокрема, Д.В. Лубінець пише: «Лобіюванню властива наявність певних технологій, тобто методів та засобів, за допомогою яких досягається мета лобізму». І далі: «...лобіюванню властиві свої якісні характеристики, що визначають його технологічність, відсутню при характеристиці категорії лобізму» (с. 42-43). Для проведення демаркаційної лінії між поняття «лобізм» і «лобіювання» наголос на технологічність явно недостатній. Доцільно було б чіткіше окреслити авторську позицію

щодо лобізму як ключового терміну роботи, і це розуміння має «червоною ниткою» проходити крізь увесь дослідницький сюжет. Лобізм у політичній системі – це специфічний інститут політичної системи, що являє собою механізм впливу приватних і суспільних організацій – політичних партій, профспілок, корпорацій, підприємницьких спілок та ін. – на процес ухвалення рішень органами державної та самоврядної влади. Потрібно хоча б у загальних рисах розкрити основні інституційні характеристики лобізму, визначивши його об'єкти, суб'єкти, предмет, методи та функції, порівнявши з близькими поняттями «лобіювання» («лобістська діяльність»), «зв'язків із владними структурами» (GR).

5. Приємно відзначити, що в дисертації Д.В. Лубінця наявні додатки, у яких міститься актуальні інформаційно-довідкові відомості, що значно посилюють аргументованість висновків автора стосовно різних аспектів теми, що досліджується, і на кожен додаток у тексті роботи є посилання. Проте оформлення додатків не повною мірою відповідає ДСТУ 3008-2015 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення», оскільки додатки позначають літерами української абетки, крім літер Г, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ь, тобто замість додатків Г і Є мають бути додатки Ж і И. Крім того, автоматичне складання графічних ілюстрацій, яке обрав автор, не дозволяє оформити їх подання за вимогами ДСТУ. Звертаємо також увагу, що наукова етика вимагає інформувати читача про джерела, на основі яких складено таблицю чи графічну ілюстрацію – потрібно вказувати звідки (з якого джерела) отримана та чи інша цифрова інформація, а якщо це авторські дані, то вказати про це в примітках.

Незважаючи на висловлені недоліки, які набувають здебільшого дискусійного характеру і не впливають на високу оцінку виконаної кваліфікаційної праці, дисертація Д.В. Лубінця є самостійним, завершеним науковим дослідженням, виконане українською мовою, у науковому стилі. Посилання на доробки інших авторів у тексті дисертації є коректними, осмисленими і доречними. Бібліографічний опис відповідає сучасним вимогам. Текст автореферату дисертації, опубліковані наукові праці автора адекватно відтворюють основний зміст проведеного дослідження.

Вивчення тексту дисертації Д.В. Лубінця, автореферату та опублікованих праць за темою дисертації дає підстави для розгорнутої характеристики основних результатів авторського дослідження та визначення їх відповідності чинним вимогам щодо атестації кадрів вищої кваліфікації в частині присудження наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація та її автореферат за структурою, стилем викладу та іншими аспектами повною мірою відповідають державному стандарту, чинним вимогам МОН України, які ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Вважаю, що автор дисертації – Дмитро Валерійович ЛУБІНЕЦЬ – за умови успішного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія.

Доктор політичних наук, професор,

завідувач кафедри соціології Дніпровського

національного університету імені Олеся Гончара

Віталій КРИВОШЕЇН

Підпис завіряю:

Проректор з наукової роботи

Дніпровського національного університету

імені Олеся Гончара, доктор хімічних наук,

професор

Сергій ОКОВИТИЙ

